

Перед Другою світовою війною тут у с. Купчинцях був створений гарний молодіжний хор “Каменярі” ім. М. Драгоманова, яким керував талановитий актор, музикант і диригент Йосиф Мороз. Цей хор мав прекрасний патріотичний репертуар, де домінували пісні на слова поезій Т. Шевченка та І. Франка. Всі хористи були в чудовому народному одязі з вишивками, дівчата вплітали тризуб у вінки, а хлопці мали його на грудях. Молодіжний драгоманівський хор на святі В. Стефаніка у 1936 році в Тернополі зайняв одне із перших місць серед хорових колективів тернопільського Поділля за свій неповторний репертуар та народну ношу. Моя Мама, Наталія Венглік співала в цьому хорі.

У 20–30-х роках франківські вечори були традиційними у Купчинцях і Драгоманівці, Денисові, Ішкові, Богатківцях, Золотій Слободі, Плотичі, Березовиці Великій, та багатьох селах і містах нашого Подільського Тернопілля.

У Купчинцях 1971 року споруджено пам’ятник І. Франкові роботи талановитого скульптора лауреата Шевченківської премії Івана Гончара та тернопільського архітектора Бориса Гаврилюка, що встановлений у центрі села біля школи.

Василь Олійник (Львів)

Іван Франко і музейництво

Про Івана Франка написано чимало як про поета, письменника, громадського діяча, політика, історика, фольклориста, літературного критика, мистецтвознавця, етнографа. Але серед тих різносторонніх інтересів, які ще не висвітлені в науковій літературі, на наш погляд, є його внесок у розвиток музейництва, зокрема, музейництва Галичини.

Західноукраїнське музейництво, по суті, зароджувалось і виростало разом з І. Франком. Від колекціонування через виставки до створення музеїв – такий шлях еволюції музейництва. Музейництво Галичини з самого початку було релігійно-етнографічним.

Час і місце народження майбутнього професора філософії сприяли його зацікавленню етнографічними матеріалами. Народився він в мальовничому Підгір’ї, у багатому етнографічними матеріалами бойківському селі Нагуєвичах на початку другої половини ХІХ ст. Ще в дитячі і шкільні роки його оточував бойківський інтер’єр хати, старі солом’яні будівлі, примітивні, переважно дерев’яні, знаряддя праці, а ще церква і звичаї з легендами, піснями і переказами.

Не знаючи ще добре що таке музей, на другому курсі Дрогобицької гімназії на чолі з “молодшим суплетом” Іваном Верхратським І. Франко разом з іншими учнями брав участь у колекціонуванні. І. Верхратський, як природник, “поза школою віддався головно збиранню і впорядкуванню різnorodних комах. В цім ділі, пізнав-

ши Франка як талановитого учня, пригорнув його до себе так, що Франко майже щодня перебував у Верхратського, приносив йому якийсь збірник комах, навіть від других учеників, там йому щось упорядковував” [10: 56]. За комахами і рідкісними рослинами І. Верхратський з учнями прогулювалися в Урич, що на Сколівщині, де І. Франко вперше побачив руїни колись могутньої наскельної давньоукраїнської фортеці. Одна з екскурсій у цю історичну місцевість дала йому збірку рідкісних гірських хрущів. У темному льоху головного великого каменя Урицької фортеці І. Франко зловив сіткою маленького лилика-підковця, найменшого з усіх в цьому краї метеликів [21: т. 31: 561]. А в Нагуєвичах колекція І. Верхратського збагатилася деякими незвичайними хрущами та надзвичайно великим примірником отруйної змії [25: 454]. І. Франко у свого вчителя був постійним гостем і помічником. Наприкінці життя І. Верхратського збірка його комах поміщалась у восьми шафах [10: 56]. Він усе життя працював для слави і розвитку свого народу.

Вже будучи відомим ученим і працюючи з І. Верхратським в НТШ, І. Франко під час “вакацій” продовжував збирати рідкісні комахи. Його син Петро згадує, як батько “любувався комашками, збираючи їх у пляшечки і заливаючи спиртом” [25: 454].

Дві такі пляшечки були потім передані в музей НТШ.

Одного разу місцеві гуцули звернули увагу І. Франка на “звірятко”, яке подібне до грубого волоса (товщина 1–1,1 мм, довжина 15–18 см). “Батько назбирав тих волосів і відвіз проф. Верхратському. Але професор не повірив, що це були живі істоти”, – згадує один із синів Івана Яковича [25: 454].

І. Верхратський відомий природознавець, педагог і філолог, дійсний член НТШ, перший і довголітній голова Математично-Природописної Лікарської секції та редактор її “Збірника”. Дослідник рослин і тварин Східної Галичини [7: 234] тісно співпрацював у справі заснування і розвою музею НТШ з І. Франком.

Навчаючись в університеті, І. Франко вичав нову філософію природи, слухав курс О. Охоровича “Про доісторичну людину” [11: 2] і ін. Деканом філософського факультету і надзвичайним професором кафедри мінералогії був директор Мінералогічного музею Ф. Крейтц, який розширив обсяг геологічних дисциплін і поповнив вищеназваний музей новими експонатами [15: 63–64]. Цей музей заснував ще в 1852/53 році доктор ботаніки, професор Геодит Лобажевський [5: 63]. Студент І. Франко знав експозицію Музею мінералогії, оскільки він був навчальним і тут виставляли колекції, необхідні у процесі вивчення курсів історичної геології та ін. [4: 3]. Також тут були зосереджені палеонтологічні і геологічні збірки. У 1905 році з нього виокремився з ініціативи професора Р. Зубера Геологічний музей.

Напевно, не оминув увагою І. Франко і Зоологічного музею, який існував при університеті ще з 1823 року як кабінет натуральної історії, а статус Зоологічного музею отримав 25 лютого 1885 року [16: 1]. У час навчання І. Франка тут виставляли тисячі музейних експонатів кращих колекціонерів-зоологів.

Навчаючись в університеті, І. Франко проявляв велике зацікавлення етнографічним матеріалом вже на більш науковому рівні. У листах до О. Рошкевич просить

“збирати ладкання на Долинщині” [21: т. 50: 105], “повір’я, обряди, пісні, звичаї при причинах і молитвинах – коли дитина вмере нехрещена, забобони і ворожби” [21: т. 50: 174], у 1879 році написав перші листи до етнографа Ф. Вовка [21: т. 50: 221], а на початку 1882 року переслав деякі етнографічні матеріали для друку в газету М. Драгоманова “Світ”, зокрема, “Ткацький верстат в Комарні” [21: т. 50: 306]. Тут же в листі М. Драгоманову повідомив, що при “Академічному братстві” зібралася громада охочих людей (10–15 чол.) і “зв’язують кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу”. І. Франко запевнив, що докладатиме всіх зусиль, щоб з того щось вийшло. “Вчора зладив програму, потім планував “відчит” про цілі і методи статистики і етнографії. Першим завданням вбачав видати повну бібліографію всіх книжок, статей і пам’яток з етнографії і статистики, а другим – се збирання матеріалу, т. є. періодичні екскурсії в різні сорони краю” (жовтень 1883 року лист до М. Драгоманова) [21: т. 50: 306]. А вже в листопаді в листі до М. Павлика писав, що “кружок серед тутешньої молоді зробив досить живий рух” [21: т. 50: 374].

Молодий І. Франко намагався збирати матеріал всюди. Гнат Житецький, син історика Павла Житецького, ще будучи студентом, згадував, що “не так багато часу гаяв молодий вчений на женихання, як на студіювання київських наукових матеріалів” [8: 162].

І. Франко до мандрівок залучав молодь і привчав помічати життя людей, збирати етнографічний і статистичний матеріал, а також “вдихав віру у власні сили” молодим етнографам [19: 100].

Мандрувати І. Франко любив пішки і на немалі віддалі. Зокрема, він з товаришами пройшов від Львова до с. Вовків. В цих краях він плідно спілкувався з чеськими етнографами Ф. Ржегоржем і Л. Кубою, художником і етнографом К. Устиновичем, а картина останнього “Мойсей”, що зараз зберігається в Преображенській церкві, за однією із версій, стала поштовхом до написання одноіменної поеми.

Чех Ф. Ржегорж збирав етнографічний матеріал у Галичині протягом 1877–1900 років, а І. Франко з ним “був у близьких стосунках і високо цінував його наукову діяльність” [2: 36].

У таких же дружніх наукових стосунках він був з етнографами і музейниками Ф. Вовком, В. Гнатюком, В. Шухевичем, І. Свенціцьким (хоча часто критикував його за “москофільство”), М. Грушевським та ін.

Франкове захоплення етнографією часто перепліталось з його безпосередньою роботою.

“В 1887 р. був протягом шістьох тижнів кореспондентом етнографічної виставки, яку влаштував пан В. Федорович у Тернополі на честь подорожі наслідника трону Рудольфа по Галичині” – писав І. Франко про одну зі своїх перших спроб “етнографічного журналіста” [21: т. 50: 359–360].

У 1895 році І. Франко співпрацював з НТШ, де разом із М. Грушевським розпочинають видання “Етнографічного збірника”, і Франко “взяв на себе нагляд за

друком і додаванням порівняльних вказівок до матеріалів, зібраних його учениками в етнографії В. Гнатюком, О. Роздольським та ін.” [5: 203].

Хоча більшість матеріалів збірника були літературознавчими, але вони становили етнографії та були теоретичним підґрунтям для розвитку музейництва в Західній Україні чи Наддніпрянщині.

Праця в Науковому товаристві ім. Шевченка була найпродуктивнішою науковою працею І. Франка. У статуті НТШ вказано, зокрема, як на одну із форм діяльності: “збирати та зберігати всякі пам’ятники старинності і наукові предмети України-Руси. До того мають служити... видання наукових творів, збирання матеріалів до бібліотеки і музею...” [9: 211].

Тоді, “коли до 1990 р. музей НТШ не мав ще ані свого приміщення, ані персоналу” і “дуже скромним було його фінансування” [13], а ще в 1898 році в листі до М. Грушевського з с. Довгополе І. Франко писав “маю надію роздобути деякі предмети до музею Товариства” [21: т. 50: 108].

Інтенсивна робота розпочалася з утворення на історико-філософській секції НТШ Етнографічної комісії, яка повинна була б зайнятись організацією етнографічних екскурсій, збиранням матеріалів, у тім числі для музею і виданням “Етнографічного збірника”. Комісію очолив І. Франко, а в її склад входили В. Шухевич, В. Гнатюк, О. Колесса, О. Роздольський, К. Левицький, Ф. Вовк та ін. [20: 465].

І. Франко очолював цю комісію двічі протягом восьми років (1898–1900 і 1908–1913 роках), останніх п’ять років, коли був уже хворим. Засідання комісії відбувалися тричі на рік та проводили щорічні наукові експедиції. Експедиції працювали переважно на Лемківщині, Бойківщині та Гуцульщині. Хоча ще в 1886 році І. Франко закликав Краківську АН проводити етнографічні дослідження Лемківщини і Бойківщини [20: 467], щоб про ці краї знали далеко за їх межами. Він розробив план подорожі, а разом із В. Гнатюком програми-відозви “В справі збирання етнографічних матеріалів”, “До збирання етнографічних матеріалів”, програма “Селянська хата. Уваги і квестіонар”, звернення на сторінках “Літературно-наукового вісника” [20: 467]. Усе це можна трактувати як науково-методичні посібники, які повинні визначати зміст діяльності музею НТШ, його перспективи розвитку, а також закликати і вчити громадськість шанобливо ставитися до старовини і вміти її оберігати. Є заслуга І. Франка й у виході у світ п’ятитомної наукової праці В. Шухевича “Гуцульщина”, але в рецензії на перші три томи він критикував автора за “майже виключно описовий метод дослідження” і за неподачу методу підрахунку галицьких гуцулів в краї [20: 469]. Це свідчить про те, що І. Франко прискіпливо ставився до методики збирання етнографічного і статистичного матеріалу.

Коли ж 1903 року Ф. Вовк приїхав у Галичину і виховував у Львові школу етнографії, антропології, музеєзнавства, то він разом з І. Франком і В. Гнатюком створили Львівський етнологічний центр, для якого найголовнішою була проблема визначення місця українців серед народів світу. Для вирішення її центр ставив додаткові завдання:

- а) введення науково обґрунтованих програм;
- б) введення систематизації, типологізації та класифікації етнографії;
- в) збереження культурної спадщини і впровадження її на практиці (організація музеїв, комплектування фондів, збірок та колекцій);
- г) дослідження етнічного складу населення України;
- д) створення наукової школи;
- е) встановлення міжнародних наукових зв'язків між Україною і Європою [24: 450].

Як бачимо етнологічний центр не обмежувався лише Галичиною, а був загальноукраїнським.

Уже в 1904 році було організовано антропологічно-етнографічну експедицію Етнографічної комісії НТШ на Прикарпаття під керівництвом Ф. Вовка. До неї належав І. Франко. Перед цим для “деяких потрібних приготувань Вовк у Парижі відвідав видатних професорів Габерляндта, Гермеса, мистецтвознавця Самбатія. Комісія мала збирати, крім українських музеїв, для Петербурзького музею Олександра III та для Етнографічного музею у Відні. Професор Габерляндт був знайомий з Франком і сподівався “гарного збагачення української частини музею” [12: 297]. У своїх спогадах один із учасників цієї експедиції З. Кузеля писав, що план маршруту було складено на наукових курсах Товариства прихильників української літератури, науки і штуки за участю І. Франка.

І. Франко під час збирання етнографічного матеріалу “виловлював не одне цікаве старе і нове”. Він мав добру пам'ять і записував дуже мало. Описуючи цю подорож в австрійській газеті “Leitschrift für osterreichische Volkskunde” під заголовком “Експедиція на Бойківщину” І. Франко дав докладну характеристику та досить детальний опис народного будівництва та народної носі бойків [12: 298]. Матеріалу з експедиції було багато. “Хата о. Зубрицького ходила ходором від етнографії. Була повна людей та й під хатою стояли об'єкти антропологічно-етнологічних розслідувань і радилися над новою “історією” [12: 298].

Якось у процесі збирання етнографічного матеріалу І. Франко прикупив єдиний примірник старовинного кресала та губки і згодився виміняти Ф. Вовку за гарний гердан “драбинку”. Про це згадує його син Петро [25: 459]. І. Франко вмів розмовляти з людьми, в яких хотів придбати речі для музеїв. Торгуватися не любив. Траплялося, що дядько за якусь люльку чи притичку до неї забагато зацінив, а о. Зубрицький, – згадує син І. Франка Петро, – казав, що так не годиться. Тоді І. Франко говорив: “Нехай собі наш газда заробить” [25: 459].

Понад 500 речових документів та пам'яток матеріальної і духовної культури було зібрано етнографічною експедицією для музею НТШ [20: 467].

У 1908 році І. Франко захворів, але він ані перестав цікавитись музеями і музейництвом, ані припинив збирати пам'ятки культури та продовжував писати наукові праці використовуючи етнографічний матеріал.

Відвідавши втретє Київ, І. Франко збирав антикварні книги по книгарнях міста.

Дмитро Дорошенко, котрий його супроводжував, щоб відвернути увагу науковця від “паперового сміття” порадив йому зазирнути в Церковно-археологічний музей при Духовній академії. При вході в музей І. Франко зустрівся з його директором проф. М. Петровим. При першій зустрічі між ученими зав’язався півгодинний науковий диспут. На знак пошани М. Петров подарував Франкові кілька томів опису скарбів свого музею, а потім ще кілька томів якогось каталогу [6: 510].

І. Франко збирав розмаїтий матеріал: починаючи від фольклорного, потім природного, етнографічного і завершуючи стародруками, переважно біблійними. При чому він у всьому добре розумівся. Згадуючи про перебування І. Франка в с. Жуків, Б. Лепкий писав: “Франко так добре знав Святе Письмо, історію церкви, патристику тощо, що забувалося тоді, що це поет, можна було гадати, що то доктор святої теології” [14: 239]. Дуже любив І. Франко відвідувати монастирі. Ще у кінці ХІХ ст. під час ставропігійської виставки він зацікавився пам’ятками старовини, монастирськими експонатами Львівського, Крехівського, Підгорецького василіанських монастирів. В 1894 і 1895 роках він неодноразово відвідував рукописний відділ бібліотеки Крехівського монастиря. Також побував у Христинопільським, Дрогобицьким та інших монастирях [18].

Шкода, що багато цінних речей, які оглядав І. Франко, не вдалося зберегти. У с. Краснопуці під час пожежі церкви ХVІІ ст. згорів дорогоцінний іконостас, церковні ризи, ткани золотом, руками королеви Марисенки, старі книги, портрети, численні рідкісні гравюри [14: 240]. Вони навечно втрачені для нашої культури.

У палаці графа Потоцького І. Франко любувався данцінгськими старими меблями, дорогоцінними кришталевими павуками, японськими обрусами, стародруками, у тім числі рідкісною “Біблією Острозькою” та “єдиним примірником у світі – латинською історією Йонни Панісси. Не всі ці речі теж уціліли до нашої історії. А вони пам’ятали ще Мазепу і Петра І, які тут гостювали у графа” [14: 242].

Мав стосунок І. Франко і до Національного музею у Львові. Хоча його директор І. Свенціцький вперше побачив філософа І. Франка 1893 року, але систематично зустрічався з ним, працюючи помічником бібліотекаря “Народного Дому” 1901 року. І. Франко тоді збирав матеріали для апокрифів і легенд. У грудні 1913 року після відкриття наукової фундації “Національний музей” І. Франко прийшов до засновника музею графа А. Шептицького з листом власного перекладу “Іфігенії” на знак пам’яті про цю подію.

А “в час війни Франко не раз заходив в Національний музей для користування рукописами, стародруками, спеціальними книгами”, – згадував І. Свенціцький [14: 237]. Саме в час війни музей поповнився збіркою І. Верхратського (були там і ті предмети, що ще в гімназійні роки збирав І. Франко), архівом М. Павлика, збіркою В. Шухевича. Хоча під час війни деякі музеї були пограбовані, а деякі час від часу закривались [17].

До Національного музею М. Павлик продав разом із Драгомановими і листи І. Франка. “Ті листи представляють для мене деякий капітал, якого я буду доходи-

ти, – пише І. Франко своїй дочці Анні у 1915 році, – тому я хотів би знати чи пані Драгоманова дозволила Павликові продати листи в треті ще й до того клерикальні руки” [21: т. 50: 423]. Очевидно, що з якихось причин І. Франко за рік до смерті не хотів, щоб його листи були надбанням музею, основником якого був митрополит. Хоча сам А. Шептицький ставився до вченого досить добре.

У своїх спогадах “І. Франко в роки Російської інвазії” М. Колодій писав, що в цей час у готелі “Жорж” відбулося знайомство І. Франка з професором Петербурзької військової академії С. Мурлом, якого Міністерство освіти Росії призначило консерватором культурних пам’яток Галичини. Швидше за все йшлося про музей НТШ, оскільки С. Мурло переглядав “Справоздання НТШ” і каталог [1: 450].

Перед смертю великого вченого адвокат С. Баран, радник Л. Шехович та доктор В. Бобринський прийняли через заповіт у середині березня 1916 року в І. Франка у власність НТШ (оскільки І. Франко був дійсним членом Товариства і воно давало йому щомісячну допомогу) бібліотеку, рукописи і кореспонденцію. Усе це було скріплено їхніми підписами і підписом дарувальника. На всю спадщину І. Франка претендували агенти Британського музею [1: 451].

28 травня 1916 року перестало битися серце великого Подвижника і в 1917 року його товариш К. Бандрівський передав архів і бібліотеку Науковому товариству ім. Шевченка, 1924 року з ініціативи голови НТШ К. Студинського було куплено меблі і хатні речі, та ще з тих пам’яток, що принесли В. Дорошенко, М. Возняк і М. Деркач в Музеї НТШ створено “Кімнату Івана Франка”. Марія Деркач упорядкувала листи (“Бібліографія епістолярної спадщини Івана Франка”) і бібліографію (“Бібліографія автографів Івана Франка”) [3: 3]. Під час відвідин музею НТШ екскурсанти мали змогу побачити кімнату-музей видатного вченого і письменника. А 1940 року 10 жовтня в садибі, де останні роки прожив І. Франко, було відкрито Меморіальний музей. Таких музеїв в Україні Франкові відкрито ще два: в його рідному селі Нагуєвичях (1981) та у с. Криворівня на Гуцульщині (1953), куди він часто їздив відпочивати і де зустрічався з багатьма відомими діячами української культури та мистецтва, а також збирав багатий етнографічний матеріал.

За кордоном теж відкрито музей І. Франка в м. Торонто (Канада).

Щодо причин захоплення І. Франка музейництвом можна виокремити такі:

- життя серед багатих етнографічними пам’ятками бойків і розмаїтої природи;
- участь під час навчання в Дрогобицькій гімназії в мандрівках, організованих вчителем І. Верхартським і особистий його вплив на молодого вченого;
- навчання на філософському факультеті Львівського університету і потреба збирання стародруків для написання як наукових, так і літературних творів;
- спілкування і контакти з провідними етнографами того часу, особливо з Ф. Вовком, В. Шухевичем та ін.

Але головне – це палка любов до свого народу та велике прагнення для нього жити і творити. Не будучи професійним музейником, але будучи працьовитим філософом, і розуміючи, що найбільше нещастя для вченого “боятися думки і роботи”, І. Франко виконував всю ту роботу, яку повинен виконувати музейник.

Він збирав різноманітний матеріал для львівських музеїв (і не лише львівських); розробляв методи збору і класифікації матеріалу; складав путівники етнографічних мандрівок; залучав до праці талановиту молодь; популяризував зібраний матеріал як через свої наукові праці, особлива його роль у виданні “Етнографічного збірника”, так і через літературні твори; організовував довготривалі етнографічні експедиції (разом з іншими членами Етнографічної комісії НТШ); налагоджував контакти з іншими музеями, як українськими, так і зарубіжними; приділяв багато часу коректурі етнографічних досліджень.

І. Франко як філософ, розуміючи важливість музейництва, намагався робити з нього місток між різними науками: етнографією і фольклористикою, мистецтвознавством і історією, етнографією й етнологією, релігієзнавством і літературознавством.

Своєю надпосильною працею (не могла навіть завадити хвороба рук) він впливав на розвиток музейництва, зокрема в Галичині, одночасно використовуючи для своїх літературних творів матеріали музеїв. Використання цих матеріалів у Франковій прозі і поезії потребує окремого дослідження.

І, нарешті, І. Франко залишив після себе неоціненну спадщину для майбутніх поколінь: його бібліотека, архів, предмети власного вжитку, наукові і літературні твори.

А те, що І. Франко був талановитим музейником свідчить його нарис-спогад “Моя вітцівська хата”, написаний зі скрупульозною точністю, де він подав опис внутрішньої конструкції та інтер’єру будівлі на майже двох сторінках друкованого тексту [22].

Література:

1. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
2. Батіс С. Вовківська земля. – Львів, 1990.
3. Бонь В. 60 років Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка // Галицька брама. – 2000. – №10 (70).
4. Геологический музей Львовского государственного университета им. И. Франко. – Львов, 1956.
5. Грушевський М. Апостолові праці // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
6. Дорошенко Д. Останній побут Івана Франка в Києві // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
7. Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1.
8. Житецький Г. Одруження Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
9. Записки НТШ. – Львів, 1892.
10. Коріневич М. Спогади про Івана Франка як ученика гімназії // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
11. Корнійчук В. Франко і Львівський університет // Каменяр (інформаційно-аналітичний часопис ЛНУ імені Івана Франка). – 2006. – № 1.
12. Кузеля З. З моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.

13. Кушнір В. Створення Львівського музею Наукового товариства ім. Шевченка: суспільно-політичний та культурний аспект // Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали III наукової конференції 2004 рік. – Львів, 2005.
14. Лепкий Б. Іван Франко // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
15. Матковський О., Білоніжка П., Сливко Є., Скакун Л. Кафедра мінералогії ЛНУ імені Івана Франка (1864–2004). – Львів, 2005.
16. Наукові фонди та музейна експозиція Зоологічного музею. – Львів, 2005.
17. Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914–1918) // Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали III наукової конференції 2004 рік. – Львів, 2005.
18. Струтень І. Іван Франко і василіани // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
19. Студинський К. Як я мав учеником Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
20. Франко А. Діяльність Івана Франка в Етнографічній комісії НТШ // Народознавчі зошити. – Львів, 2001. – № 3.
21. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
22. Франко І. Моя вітцівська хата // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
23. Франко І. Спомин з моїх гімназійних часів // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
24. Франко О. Питання про створення етнологічного центру у Львові в листуванні Ф. Вовка з В. Гнатюком // Народознавчі зошити – Львів, 2001. – № 3.
25. Франко П. Спомин про батька // Спогади про Іван Франка. – Львів, 1997.